

KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI BOLALARNING MAKTAB TA‘LIMIGA PSIXOLOGIK TAYYORGARLIGI VA RIVOJLANISHNING IJTIMOY SHART-SHAROITLARI

Maxmudov Salimjon Uralovich
Jizzax davlat pedagogika universiteti
Pedagogika va psixologiya fakulteti
stajyor o‘qituvchisi
Jabborberganova Ma‘rifat Baxrom
qizi
Jizzax davlat pedagogika universiteti
Amaliy psixologiya yo‘nalishi
1-bosqich talabasi
Haydarova Gulnoza Maxmud qizi
Jizzax davlat pedagogika universiteti
Amaliy psixologiya yo‘nalishi
1-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada kichik maktab yoshidagi bolalarning psixologik xususiyatlarining rivojlanishi haqida ma‘lumot beriladi. Jumladan maqolada kichik maktab yoshidagi bolalarning maktabga tayyorgarlik jarayonida sodir bo‘ladigan psixologik o‘zgarishlar, haqida ma‘lumotlar berib o‘tilgan.

Kalit so‘zi: o‘qish, xotira, mexnat, o‘yin, motiv, ehtiyoj, o‘z-o‘ziga baho, xulq, bilish, kuzatish, diqqat, rivojlanish, maktab, taraqqiyot, shaxsiy tayyorgarlik, intellektual tayyorgarlik, o‘quv faoliyatiga tayyorgarlik, harakat tayyorgarligi, psixik faollik

Kirish: Ta‘lim tizimini tubdan o‘zgartirish, uni xalqaro standartlarga integratsiyalash, mehnat bozori talablariga mos keluvchi malakali kadrlarni tayyorlash hamda Uchinchi Renessans g‘oyasini amalga oshiradigan yangi avlodni voyaga etkazish maqsadida katta islohotlar amalga oshirilmoqda.

Ta‘lim oluvchi shaxsini ta‘limga ongli munosabatini shakllantirish jahon va mamlakatimiz olimlari tomonidan o‘rganilayotgan muhim muammodir. Ta‘lim oluvchida bilimga faol xarakterlarni vujudga keltirishda, bilish faoliyatini avvalo rivojlantirish zarurati vujudga keladi. Bilish jarayonlarini vujudga kelishi va faol qiziqish, yangi motivlarni yaralishi ta‘lim oluvchidagi barqaror bilimga asosdir^[1]. Bolaning maktabda muvaffaqiyatli o‘qishi ko‘p jihatdan ularning maktabga tayyorgarlik darajalariga bog‘liq. Bolaning maktabda o‘qishga tayyorligi

¹ <https://www.gazeta.uz.2021/08/17<renaissance>>

quyidagilarni o'z ichiga oladi. Shaxsiy tayyorgarlik. Motivatsion sohaning rivojlanganlik darajasi. Bilishga qiziqishning mavjudligi. Ijtimoiy munosabatlar tizimida o'zining maxsus o'rni bo'lishiga intilish, muhim baholanadigan faoliyatni bajarish — o'quvchi bo'lish.

Motivatsion tayyorgarlik. Katta bog'cha yoshdagi bolalar asosan, maktabda o'qish uchun ehtiyoj sezadilar, lekin bu xohish va ehtiyoj motivi turlicha bolishi mumkin. «Menga chiroyli forma, daftar, qalam va ruchkalar sotib olib berishadi», «Maktabda o'rtoqlarim ko'p boladi va men ular bilan mazza qilib o'ynayman», «Maktabda uxlatishmaydi». Bunday motivlarni bolalarga odatda ota-onalar singdiradilar. Maktabning tashqi ramzlari, shubhasiz bolalarni juda qiziqtiradi, lekin bu maktabda muvaffaqiyatli o'qish uchun asosiy sabab bola olmaydi. Ota-onalar, pedagog, tarbiyachilar tomonidan bolalarga bilish, o'rganish motivlarining singdirilishi maktabda muvaffaqiyatli o'qish omili bolib xizmat qila oladi. «Men otamga o'xshagan bo'lishim uchun o'qishim kerak», «Yozishni juda yaxshi ko'raman», «O'qishni o'rganaman», «Maktabda qiyin misollarni yechishni o'rganaman» — bunday motivlar to'g'ri motivatsion tayyorgarlikka misol bola oladi. «O'quvchining ichki pozitsiyasi» bolaning maktab ta'limiga tayyorligi ko'rsatkichi sifatida — psixologik yangi tuzilma bolib, kattaroq ijtimoiy mavqeni egallash ehtiyoji, bilish ehtiyojining o'zgarishida namoyon boladi. ixtiyoriy sohaning rivojlanishi: ixtiyoriy diqqat, ixtiyoriy xotira, namuna bo'yicha, qoida bo'yicha harakat qilish.

Bu davrdagi bolaning maktab ta'limiga psixologik tayyorgarliki.

- Intellektual tayyorgarlik
- Harakat tayyorgarligi
- O'quv faoliyatiga tayyorgarlik
- Jismoniy va axloqiy tayyorgarlik

Intellektual tayyorgarlik –deb bola tevarak-atrofdan mo'ljal olib bilishi, bilimlar zaxirasining mavjudligi; idrok va ko'rgazmali-obrazli tafakkurning ma'lum darajada rivojlanganligi; hamda narsa va hodisalarni farqlash va umumlashtira olish ko'nikmasini tayyorgarligi.

Harakat tayyorgarligi- Bu yoshda bolalar hayoti uchun kerak bo'ladigan eng oddiy xarakatlarning tayyorgarligi bunga yurish,yugurish,sakrash, uloqtirish, suzish, (qo'l, oyoq, tana) harakatlar.

O'quv faoliyatiga tayyorgarlik- Bu yoshda kattalarni diqqat bilan eshitishi, eshitgan ma'lumotini bajarishi va unga berilgan vazifalarni mustaqil ishlashi, chalg'ituvchi omillarga e'tibor bermasdan topshiriqni bajarishga kirishish.

Jismoniy tayyorgarlik- Bu yoshda bolaning shaxs komil inson bo'lib shakillanishida jismoniy tayyorgarligi aloxida kasb etadi,bunda avvalo maktabga

jismoniy jihatdan tayyor bo'lishi kerak. 6 yoshli bolalarning anatomik-fiziologik rivojlanishi o'ziga xos tarzda kechadi. Bu yoshda bola organizmi jadal rivojlanadi. Uning og'irligi oyiga 150 dan 200 gacha, bo'yi esa 0,5 sm gacha ko'payadi.

6 yoshli bolalar turli tezliklarda, tez va yengil yugura oladilar. Ular sakrash, konkida yugurish, chang'ida uchish, suzish singari harakatlarni ham bemalol bajarishlari mumkin. Musiqa bo'yicha mashg'ulotlarda esa xilma-xil ritmik va plastik harakatlarni bajaradilar, turli mashqlarni aniq, tez, yengil va chaqqon bajara oladilar. 6—7 yoshli bolalar nerv sistemasini mustahkamlash, ularni surunkali kasalliklardan xalos etish, ko'rish va eshitish qobiliyatiga alohida e'tibor berish, shuningdek, umurtqa pog'onasining to'g'ri rivojlanishiga ahamiyat berish, nihoyatda muhim. Kattalar shu yoshdagi bolalar bilan ish olib borar ekanlar, bu yoshdagi bolalar organizmi hali o'sishi davom etayotganligini doimo hisobga olishlari lozim. Masalan, bolani majburan yozishga o'rgatish hali barmoq muskullari toliq rivojlanmaganligi sababli ularga ma'lum darajada zarar keltirishi, bolaning chiroyli yoza olmasligi esa, o'z-o'zidan bolani o'ziga nisbatan ishonchini yoki o'qishga nisbatan qiziqishining kamayishiga olib kelishi mumkin. Bolaning maktabda muvaffaqiyatli o'qishi nafaqat uning aqliy va jismoniy tayyorgarligi, balki shaxsiy, ijtimoiy-psixologik tayyorgarligiga ham bogliq. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilar o'rtog'ining salbiy xususiyatlarini ko'pchilik va begonalar o'rtasida bemalol ayta olish xususiyatiga ega bo'ladilar. Bu esa axloq va odobi jihatidan tanqidga uchrayotgan bolani o'rtoqlari jamoasiga qo'shilishdan bosh tortishiga yoki umuman maktabga kelishni istamasligiga sabab bo'lishi mumkin. Shu sabab bolani o'rtoqlari va ustozlari tomonidan tanqidga uchramaydigan darajada axloq-odob qoidalariga o'rgatish ahamiyati jihatidan kam bo'lmagan axloqiy tayyorgarlik hisoblanadi. Bolani maktabga irodaviy tayyorgarligi uni yangi kun tartibiga amal qilishida, dars jarayonida qunt bilan bilimlarni o'zlashtirishida, uy vazifalarini bajarishida o'z yordamini ko'rsatadi. Maktabga o'qish uchun kelayotgan bola yangi ijtimoiy mavqeyini — turli majburiyatlari va huquqlari bolgan va unga turli talablar qo'yiladigan — o'quvchi mavqeyini olish uchun tayyor bolmogl lozim. Ushbu xohish va harakat bolaning maktabda muvaffaqiyatli o'qishi uchun tabiiy ravishda asos bola oladi. Bolaning endi o'zini katta bolganini, bog'cha bolasi emas, balki ma'lum bir majburiyatlari bor o'quvchi bolishini anglashi, jiddiy faoliyat bilan shug'ullanayotganligini bilishi nihoyatda muhim. Bolaning maktabga borishini istamasligi ham salbiy holat hisoblanadi. Maktabga shaxsiy va ijtimoiy-psixologik tayyorgarlik bolalarda tengdoshlari, o'qituvchilari bilan munosabatga kirisha olish xususiyatini shakllantirishni ham o'z ichiga oladi. Har bir bola bolalar jamoasiga qo'shila

olishi, ular bilan hamkorlikda harakat qila olishi, ba'zi vaziyatlarda ularga yon bosib, boshqa vaziyatlarda yon bosmaslikka erisha olishi zarur. Ushbu xususiyatlar bolaning maktabdagi yangi sharoitlarga tez moslasha olishini ta'minlab beradi. 6—7 yoshli bolalar o'qishidagi asosiy qiyinchilik shundaki, ko'pincha bu yoshdagi bolalar o'qituvchini uzoq vaqt davomida tinglay olmaydilar, o'quv harakatlariga uzoq vaqt o'z diqqatlarini qarata olmaydilar. Bunga sabab, faqat, shu yoshdagi bolalarda ixtiyoriy diqqatning rivojlanmaganligida emas, balki bolaning kattalar bilan muloqotga kirisha olish xususiyatiga ham bogliq. Chunki, shu xususiyati rivojlangan bolalar erkin muloqotga kirisha oladilar, qiziqtirgan narsalar haqida so'ray oladilar. Natijada ularning o'qishga bolgan qiziqishlari ortadi va o'qituvchi gapirayotgan narsalarni diqqat bilan uzoq vaqt eshita oladilar. Demak, bolaning maktabga tez moslashishi va muvaffaqiyatli o'qishida shaxsiy va ijtimoiy-psixologik tayyorgarligining ham ahamiyati juda katta. Bu davrda bolalarda avvalo bilish sohalari, so'ngra esa emotsional motivatsion yo'nalish bo'yicha ichki shaxsiy hayot boshlanadi. U yoki bu yo'nalisdagi rivojlanish obrazlilikdan ramzlikkacha bolgan bosqichlarni olaydi. Obrazlilik deyilganda bolalarning turli obrazlarni yaratishi, ularni o'zgartirishi va erkin harakatga keltirishi, ramzlilik deyilganda esa belgilar tizimi (matematik, lingvistik, mantiqiy va boshqalar) bilan ishlash malakasi tushuniladi. Maktabgacha yosh davrda ijodkorlik jarayoni boshlanadi. Ijodkorlik layoqati, asosan, bolalarning konstruktorlik o'yinlarida, texnik va badiiy ijodlarida namoyon boladi. Bu davrda maxsus layoqatlar kurtaklarining birlamchi rivojlanishi ko'zga tashlana boshlaydi. Maktabgacha davrda tasavvur, tafakkur va nutq umumlashadi. Bu esa bu yoshdagi bolalarda tafakkur qilish omili sifatida ichki nutq yuzaga kelayotganligidan dalolat beradi. Bu davrda bola, fan asoslarini o'rganish uchun biologik va psixologik jihatdan tayyor boladi. Fiziologlarning fikriga ko'ra, 7 yoshga kelib bolaning katta miya yarim sharlari ma'lum darajada rivojlangan boladi. Lekin bu yoshda inson miyasining psixik faoliyatni rejalashtirish, boshqarish, nazorat qilish kabi murakkab shakllariga javob beradigan maxsus bolimlari hali toliq shakllanib bolmagan boladi (miyaning bu qismlari 12 yoshda rivojlanib boladi). Miyaning boshqaruv funksiyalarini toliq shakllanib bolmaganligi kichik maktab yoshidagi bolalarning xulq-atvorida, faoliyatlarini tashkil etishlarida va emotsional sohalorida yaqqol namoyon boladi. Bolaning ijtimoiy munosabatlar tizimi va faoliyatidagi kardinal o'zgarishlar uning organizmidagi barcha tizimlar va funksiyalaridagi o'zgarishlarga to'g'ri kelib boladan kuchli zo'riqish va o'z ichki imkoniyatlaridan toliq foydalanish zaruriyatini taqozo etadi. Maktabga tayyor bolgan boladagi ushbu o'zgarishlar salbiy oqibatlarni olib kelmay, aksincha uning yangi sharoitlarga

muvaffaqiyatli moslashuviga yordam beradi. O'qituvchining munosabat uslubi o'quvchining faolligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Psixolog L.S.Slavinaning ko'rsatishicha, boshlang'ich sinflarda o'z tengkurlariga nisbatan bilish faolligi yetarli darajada bo'lmagan, intellektual jihatdan normal rivojlanmagan bolalar mavjuddir. Lekin ular hali fikr qilishga, mulohaza yuritishga odatlanmagan bo'ladilar. Faol fikr yuritish faoliyatidan qochishga intiladilar. O'qituvchi bundan o'quvchilarga alohida diqqat bilan qarashi, ularni fikrlashga odatlantirishi o'quv faoliyatida erishilgan yutuqlarini har tomonlama ma'qullashi, o'quv topshiriqlarini bajarishni, o'yin va amaliy faoliyat bilan bog'lab olib borishga harakat qilishi kerak.²

Xulosa qilib aytganda kichik maktab yoshidagi ko'pgina o'zgarishlar ro'y beradi. Bu o'quv faoliyati ko'nikmalarning shakillanishi, o'z-o'zini boshqarish, dunyoni bilish munosabatini shakillanishi uchun senzitiv davr xisoblanadi. Bola o'z xulq-atvorini boshqa boshlaydi. Uyda va jamoat joylarida o'zini xulq-atvor no'rmalarini aniq tushinadi. Kattalar va tengdoshlari bilan shaxslararo munosabatda o'z emotsiyalarini boshqara oladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Davletshin M.G., Mavlonov M.M, To'ychieva S.M. "Yosh va pedagogik psixologiya" T. TDPU, 2009 .

2. E G'oziyevning Ontogenez psixologiyasi/darslik /. Toshkent: "NIF MSH", 2020, 138- bet.

3. Z.T. Nishonova, G. Kamilova, D.U. Abdullayeva. Rivojlanish psixologiyasi. "Pedagogik psixologiya" O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati" nashriyoti. Tosh-2018.

4. Z. Nishanova, D. Qarshiyeva, N. Ataboeva, Z. Qurbonova Psixodiagnostika va eksperimental psixologiya Toshkent 2018-yil

5. Uralovich M.S. (2022, April). O'zaro bir-birini anglash shaxslararo munosabatlarning fenomeni sifatida. In E Conference Zone (pp. 41-43).

6. Maxmudov Salimjon Uralovich OLIY TA'LIM SHAROITIDA TALABALAR VA O'QITUVCHILAR MAS'ULIYATI: BA'ZI MUAMMO VA MUNOZARALAR. *Journal of Pedagogy and psychology in modern education* , Vol. 4 No.2 (2024).

7. Makhmudov Salim Uralovich (2024). Possibilities Of Using Electronic Literature in The Educational Process Progress Annals. *Journal of Progressive Research* Volume 2, Issue 2, February 2024.

8. Maxmudov Salimjon Uralovich (2024). KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI BOLALAR PSIXOLOGIYASI. "CONFERENCE OF NATURAL AND

APPLIED

SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH” Issue 4. April

9. Баратуллаева, Д. (2024). AYOLLARDA STRESS KECISHI. Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, 4(2), 48-52. извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/9695>

10. Баратуллаева, Д., & Ortiqova, K. (2024). YOLG‘ZLIK TA‘SIRIDA HAYOTIMIZDA RO‘Y BERADIGAN O‘ZGARISHLAR. Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, 4(2), 144-148. извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/9802>

11. Sangirova, N. (2024). SHAXS IJTIMOIYLASHUVIDA OILANING ROLI. Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, 4(2), 69-73. извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/9725>

12. Sangirova, N. (2024). SHAHSDA GENDER USTANOVKALARINING ŐZINI-ŐZI IDROK ETISH BILAN BOŒLIQLIGI MUAMMOLARI. Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, 4(2), 74-81. извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/9749>

13. Alibekov, Davron. “Sharq mutafakirlarining ta’lim-tarbiya borasidagi qarashlari.” *Журнал музыки и искусства* 2.1 (2021).

14. O‘tamuradova, G. (2024). BERUNIIYNING SOŒL OM AVLOD TARBIIYASI ŒAQIDAGI PSIXOLOGIK QARASHLARI . Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, 4(2), 95-103. извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/9764>

15. Mamaraimova, R. (2024). PSIXOLOGIYA RELIQUIOZNAIA ISPOVEDI I MEDITACII . Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, 4(2), 30-36. извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/9645>

16. Mamaraimova, R. (2024). KAK NE PODDAVAT’SIA PROVOKACIAM. Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, 4(2), 23-29. извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/9644>

17. Axmedova Nasiba Achilovna. (2022). KICHIK MAKTAB ŐSHIDAGI ŐQUVCHILARDA IJTIMOIIY KOMPITENTLIKNI RIVOJLANITIRISH IMKONIYATLARI. EURASIAN JOURNAL OF ACADEMIC RESEARCH, 2(12), 529–532. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7337671>

18. P.U. Mamaraimova. (2022). TA’LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA INTERFAOL USULLARDAN FOYDALANISHNING MAZMUN MOHIYATI. EURASIAN JOURNAL OF ACADEMIC RESEARCH, 2(12), 513–517. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7337651>

19. Mamaraimova, R. (2022). UMUM TA’LIM MAKTABLARIDA PSIXOLOGIK XIZMATNI TASHKIL ETISH PSIXOLOGIK ASOSLARI. Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, 2(6). извлечено от <https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/5549>

20. Mamaraimova, R. (2021). KICHIK MAKTAB ŐSHI ŐQUVCHILAR KOMPITENTLIK XUSUSIYATLARINI RIVOJLANITIRISHNING

БАЪЗИ ЖИХАТЛАРИ. Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, (2). извлечено от

<https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/2967>

21.O'ralova, O. (2024). ABU NASR FOROBIYNING MEROSINI O'RGANISH. Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, 4(2), 125-129. извлечено от

<https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/9796>

22.Abdusamidovich, R. S. (2023). AKADEMIK MOBILLIK–BOLONIYA JARAYONLARINING MUHIM SHARTI SIFATIDA. *Conferencea*, 126-131.

23.Abdusamidovich, R. S. (2023). O 'ZBEKISTONDA MILLIY TA'LIM TIZIMINI CHET EL TA'LIM TIZIMI ASOSIDA RIVOJLANTIRISHNING USTUVOR YO 'NALISHLARI. *Conferencea*, 97-101.

24.Rahmanqulov, S. (2024). MEHRIBONLIK UYI BOLALARINING PSIXOLOGIK VA AXLOQIY RIVOJLANISHI. Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, 4(2), 58-60. извлечено от

<https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/9719>

25.Soibnazarova, M. (2024). MAS'ULIYATLILIKNI SHAKLLANTIRISHDA INTEGRATSIYANING O'ZIGA XOS MEZONLARI. Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, 4(1), 71-77. извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/9534>

26.SOIPNAZAROVA Muqaddas Norpulatovna. (2023). TALABALARNING FIKRLASH MADANIYATINI RIVOJLANTIRISH. ПЕДАГОГИК ВА ПСИХОЛОГИК ТАДҚИҚОТЛАР, 4(4), 96–99. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7844461>

27.Soipnazarova Muqaddas. (2023). JADIDCHILIK MATBUOTIDA TA'LIM-TARBIYA MASALALARI. *Involta Scientific Journal*, 2(2), 70–74. Retrieved from <https://www.involta.uz/index.php/iv/article/view/440>

28.RAHMANQULOV, S. (2024). YOSHLARDA FAOL HAYOTIY POZITSIYANI SHAKLLANTIRISH MUAMMOSI. *News of UzMU journal*, 1(1.2. 1), 181-184.

29.Abdusamidovich, R. S. (2023). O 'ZBEKISTONDA MILLIY TA'LIM TIZIMINI CHET EL TA'LIM TIZIMI ASOSIDA RIVOJLANTIRISHNING USTUVOR YO 'NALISHLARI. *Conferencea*, 97-101.

30.Abdusamidovich, R. S. (2023). AKADEMIK MOBILLIK–BOLONIYA JARAYONLARINING MUHIM SHARTI SIFATIDA. *Conferencea*, 126-131.

31.Баратуллаева, Д. (2024). AYOLLARDA STRESS KECHISHI. Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, 4(2), 48-52. извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/9695>

32.Fayziyeva, N. (2024). YOSHLARNI OILAVIY HAYOTGA TAYYORLASHNING IJTIMOY-PSIXOLOGIK MUAMMOLARI. Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, 4(2), 149-155. извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/9805>